

reigazítottam, s ezentúl Aranyasi Gellértfi János codexe alatt latin codexet fogunk érteni. E latin codex irodalomtörténeti becse nyújtson kárpótlást a képzelt magyar codex illusiójáért.

Végre Gellértfi Jánosról, a codex colophonjai alapján még annyit, hogy 1462-ben csütörtökhelyi iskolamester, 1469-ben újmisési pap s 1473-ban az ispotályos rend tagja volt. Úgy látszik állandóan Lőcsén tartózkodott, mert kéziratait egynek kivételével mind itt másolta.

Záradéklul kedves kötelességemnek tartom Szilágyi Sándor urnak, mint az egyetemi könyvtár igazgatójának, azon lekötélő készségeért, melylyel e codexet rendelkezésemre bocsátotta hálás köszönötemet kifejezni.

KÉT MAGYARORSZÁGI PONTIFICALE A XV. SZÁZADBÓL.

Közli: Fraknói Vilmos.

A régi egyházi szerkönyveknek sokoldalú, egyház-, erkölcs- és műveltség-történeti fontosságát régóta általánosan ismerik és méltatják. Hazánkban is számos tudós író foglalkozott úgy a kéziratban fönmaradt, mint a nyomda útján közrebocsátott missalék és ordináriusok, breviariumok és antiphonálék tanulmányozásával. Batthyányi Ignác és Szvorényi Mihály nyitják meg a hosszú sorozatot. Horvát István, Jankovics Miklós és gróf Kemény József nemcsak mint ismertető, hanem mint gyűjtők is kiváló érdemeket szereztek. De legtöbbet köszönhetünk e téren Knauz Nándor és Dankó József esztergomi kanonokoknak. Az előbbi »A magyar egyház régi mise és zsolozsma könyveik«-nek bibliographiai ismertetését közölte és a »Magyar egyház régi szokásait« ismertette; ¹⁾ az utóbbi pedig »Magyar szertartási régiségek« cím alatt a magyar-

¹⁾ A »Magyar Sion« 1867, 1869. és 1870-ik évi folyamaiban megjelent cikksorozat külön lenyomatban összeállítva is kiadatott.

országi régi szertartási könyvek sajátosságait, a magyarországi szertartásoknak eltéréseit a római egyház szertartásaitól tette tanulmányainak tárgyává. ¹⁾

Knauz 28 kézirati misekönyvet és 14 kézirati breviariumot ismertet. Sokkal ritkábban fordulnak elő egyházaink- és könyvtárainkban a Pontificalek, vagyis a főpapok használatára szerkesztett azon könyvek, melyek a főpapok hatásköréhez tartozó szertartások rendjét tartalmazzák; bár ilyeneket természetesen minden főpapnak és káptalannak is bírni kellett.

A Magyar Nemzeti Múzeum könyvtárának, mely egyházi szerkönyvekben gazdagabb az egyházi könyvtáraknál, csak a jelen évben sikerült egy ily Pontificalét szerezni.

I.

Ez legújabb időkgig a gróf Nádasdy-féle gömörmegyei betléri könyvtár tulajdonát képezte; innen több egyéb kézírral ²⁾ egy bécsi antiquárius kezeibe került, a kitől, dr. Ehrenfeld Adolf Bécsben lakó derék hazánkfiának szíves figyelmeztetésére, vásároltuk meg.

A 32 centm. magas és 23 centm. széles hártyakézirat a XV. században, a nálunk szokásos góth betűkkel íratott. Igen díszesen van kiállítva. Minden lapon ékesen rajzolt és színezett kezdőbetűkkel találkozunk. Azonban képek a codexben nem fordulnak elő.

A kézirat 132 számozott (I—CXXXII) és 9 szüntlan levélből áll. Az I-el jelölt levél előtt négy, a CXXXII. levél után pedig két levél ki van vágva.

A jelen Pontificale oly szertartásokat is tartalmaz, melyek a lelkészek hatásköréhez tartoznak. Mindjárt első helyen a keresztelési szertartás áll. És pedig a következő érdekes bekezdő sorokkal:

»Ordo ad catecizandum infantes, qui cum venerint ad ecclesiam scribantur nomina singulorum ab acolyto.«

¹⁾ A cikksorozat megjelent az »Uj Magyar Sion« 1871. és 1872-ik évi folyamában, és külön nyomtatban is.

²⁾ Ezeket Telgárti Lipót a »Magyar Sion« 1869-iki folyamában ismertette: 815—823. ll.

A keresztelés után következnek a nagy-szombati szertartások, a bérnálás, az egyházi rendek föladása, a püspök-szentelés; a templomszentelés; az egyházi öltönyök és egyéb készletek, az apátok, apátnők és szerzetesek megáldása; a zsinatok tartása; a királyok és királynék koronázása; a szent-ferenczrendű szerzeteseknél az utolsó kenet kiszolgáltatása és a temetési szertartás; a mise előtt végzendő imák; a különféle áldások; végre az oltár-szentelés szertartásai.

Az itt felsorolt egyházi szertartások egyike sem tartalmaz oly részleteket, melyek sajtóságos magyarországi eredetre mutatnának. A koronázási szertartások is azok, melyek a római szertartási könyvekben foglaltnak.

Kéziratunk egy szent-ferenczrendű kolostor használatára készült. Es kétségtelen az is, hogy a XV. század második felében már valamelyik magyarországi egyház tulajdonát képezte. Erre a codex hátulsó táblájának belső oldalára ragasztott hártyalapon találjuk a bizonyítékot. Ide ugyanis XV. századbéli kézírattal igtatva találjuk két római bíbornoknak 1470. január 9-én kelt oklevelét, melyben a kövesdi (Kuesd, Kwesd) plébániai egyháznak búcsút engedélyeznek; továbbá Mihály milkói püspöknek, mint Vitéz János esztergomi érsek helynökének, oklevelét, melyben a fentebbi búcsú-engedélyt megerősíti.

A codex 1686-ban Budán létezett. Vajjon itt találta-e a török foglalás; vagy pedig a törökök hozták ide, egyéb zsákmánnyal, valamelyik földült egyházból? nem határozhatjuk meg. Mikor Budavára az említett esztendőben Lipót király kezeibe került, akkor a Corvina maradványai és a többi zsákmányolt könyvek között találta Szürtey Ferencz franciscánus szerzetes, és magával vitte a kassai zárdába.

Hirdeti ezt az elő-tábla belső oldalán található következő följegyzés:

»Anno 1686. in actuali insultu, quando Buda fuit recuperata, ego P. Fr. Franciscus Szürtey tunc temporis portavi ex ipsa Bibliotheca Budensi hunc librum ad Conventum Cassoviensem.«

És a kézirat utolsó levelének alján olvasható:

»Conventus Cassoviensis Ordinis Minor. Reform. Provinciae SS. Salvatoris 1686.«

Megjegyezzük, hogy a kézirat és eredeti bőrkötése teljes épységben maradt fön.

II.

A Múzeum birtokában levő kéziratnál, úgy kiállítása mind tartalma tekintetében, sokkal becsesebb azon Pontificale, mely jelenleg Simor János bíbornok és esztergomi érsek ő emin. magánkönyvtárának egyik fődíszét képezi.

A XV. századbeli hártya-codex 169, két-hasábosan írt, 35 cm. magas 25 cm. széles, számozott levélből áll.

A számozott leveleket megelőzi három levél, mely eredetileg üresen maradt. A XVI. század első negyedében latin és részben tót nyelven különféle imákkal, orvosi rendelvényekkel és egyéb jegyzetekkel töltötték be.¹⁾

A 4. és 5. levélen a tartalom-mutató, a 6. és 7. levélen a mise előtt mondandó imádságok foglalnak helyet.

A 8-ik levéllel kezdődik tulajdonképen a Pontificale. Ezen címlap nagy fénynyel van kiállítva. Mind a négy oldalát széles lapkeret veszi körül, melyen dús aranyozással, élénk vörös, kék és zöld színekkel előállított virágok, állatok és angyalok alakjai láthatók. A kivitel művészi kézre mutat, mely nem az olasz miniature-iskolák chablonszerű mintáit másolta.

Az alsó lapszél közepére püspök-süveges czímer van helyezve. A czímer-pajzs belső kék mezejét három ezüst nyíl foglalja el.

Soká hiába nyomoztuk, melyik család bírta e czímer? Végre az országos levéltár kincstári osztályában, más tárgyra keresve adatokat, a véletlen kezeimbe játszotta Mátyás királynak 1489. nov. 16-án kelt oklevelét, melyben Sankfalvi Antal po-

¹⁾ Ezen imák és rendelvények mellett az 1521 és 1523 évszámokat találjuk. A jegyzetek között legérdekesebb az, mely a 3^b levelet maga foglalja el: »Reverendus dominus Stephanus de podmanin dominus et prelatus ecclesie nitriensis est ordinatus in presbiterum in festo purificationis Glorise Virginis marie etc. Consecratus vero in episcopum in festo sancte dorothee virginis et martiris Anno domini Millesimo Quingentesimo tercio decimo etc. Primicias autem suas solemnizavit die dominico quo cantatur diuinum officium Jubilate Deo Anno supradicto.«

zsonyi prépostnak czímert adományoz. Az itt lefestett czímerben arany kar három ezüst nyilat tart, úgy előállítva, mint az esztergomi codexben.

A codex további lapjai szintén díszesen vannak kiállítva. Huszonegy fényes initialisban az egyes szertartásokra vonatkozó képek vannak előállítva, és azokból lombozatos díszítmények ágaznak ki a lapszélekre. Még számosabbak a szőnyeg-alapra festett többi kezdőbetűk, melyek kisebbek ugyan mint a fentebb említettek, de nem kevésbé díszesek, és jó ízlésre mutatnak.

A kézirat czíme az első lapon a következő: »In nomine domini summi et eterni dei nostri jesu christi. Incipit Pontificale secundum nouum ordinem sancte romane ecclesie compositum per sanctissimum patrem dominum Johannem papam. XXII.« Szorosan csak a főpapok teendőihez tartozó szertartásokat foglalja magában.

A XLVI^a levélen kezdődnek a császári koronázás szertartásai. A koronázási eskü szövege így kezdődik: »Ego Carolus rex bohemie.¹⁾

A 411^a lapon kezdődnek a királyok koronázásánál gyakorlatban levő szertartások. A koronázási eskü szövege így kezdődik: »Ego Ludouicus.«

Valószínű, hogy itt Nagy Lajosnak a magyar királynak neve fordul elő.

A CXLIII^b levélen, a pap-szentelés szertartásai között előfordul azon beszéd, melyet a fölszentelő püspök a fölszentelendő papokhoz intéz. Ennek szövege codexünkben így kezdődik: »Nos Johannes permissione diuina episcopus ecclesie waradiensis generalem ordinationem celebrare ad presens in nostra ecclesia waradiensis in missarum solemnibus intendentes . . .«

Mintogy a váradi püspökök sorozatában a XV. században hat püspök viseli a János nevet: nem határozhatjuk meg, hogy melyik váradi püspök alatt szerkesztették ezen Pontificalét.

Ellenben megmagyarázhatjuk, hogy miképen került a Sankfalvi-féle czímer ezen, a váradi egyház használatára készült szertartási könyv czímlapjára. Ugyanis a kéziratnak első birtokosa Sankfalvi Antal váradi kanonok volt. Bizonyára

¹⁾ 1346–1378.

nagy főpapjának Vitéz János környezetében sajátította el azt a műízlést, melyről Pontificaléjának fényes kiállítása tanúságot tesz. Nyilvános pályáját is Vitéz oldala mellett kezdette meg, kit Grácza kísért, mikor ott Frigyes császárral, a magyar korona visszaszerzése céljából tárgyalások folytak. És miután a korona átadása megtörtént, a szerencsés esemény hírére éppen Sankfalvi vitte meg Gráczból Mátyás királynak. Ez később udvarába fogadta, és gyakran használta fel diplomatai küldetésekre Nápolyba, Milánóba, Velenczébe és a legyel királyi udvarhoz.¹⁾ Szolgálatainak jutalmául 1486-ban pozsonyi préposttá nevezte ki.²⁾

II. Ulászló 1482-ben a nyitrai püspökségre emelte. Sankfalvi halála után, díszes Pontificaléját utódai is használták, a mint ezt a Podmaniczky püspökre vonatkozó jegyzetek bizonyítják.

Ez utóbbinak idejében irattak a Pontificale elején és végén üresen hagyott 3—3 levélre az imák, antiphonák és orvosi rendelvények. A legutolsó levélre az író. János szerzetes, följegyzé nevét: »Hic incepit hanc scribere scripturam f. Jo. orate pro eo.«

A kézirat később a pozsonyi káptalan kezeibe került.³⁾ Valószínűleg itt nyerte ujabbkori (XVII. századi) gazdagon aranyozott vörös bőrkötését.

¹⁾ Mindezen részleteket Mátyás királynak fentebb említett czímer adományozó okleveléből ismerjük, mely az országos levéltár kincstári osztályában őriztetik. Acta Neoreg. fasc. 851. n. 14.

²⁾ A kinevezési oklevelet közlé K n a u z. Magyar Sion. IV. 796. l.

³⁾ K n a u z N. »A pozsonyi káptalan kézíratai« című munkájában röviden ismerteti.